

Hónapló

Hargitai Miklós

Kár

Régen a varjú volt a téli félév fecskéje. Szeptemberben elmentek a fecskék – előbb összegyűltek a villanydróton, napokig csiviteltek, egyre többen és többen lettek, aztán az egyik reggelen fölszálltak a magasba, és elindultak Afrika felé –, október végén vagy legkésőbb novemberben pedig az első fagyokkal megjelentek a vetési varjak a házak között. Az egyik legkülső kerületben laktunk, pár száz méterre a házunktól már Pécel határa húzódott, úgy éltünk, mint falun, de ez a varjakat nem érdekelte: az első deres napon napon beköszöntek, és hamarosan elfoglalták az egész várost.

A télre a városba költöző varjak a vetési varjú nevű fajhoz tartoznak. A tolluk fekete – erős fényben csillogó kékesfekete –, csupasz arcuk pedig fehér. A toll nélküli fej (és nyak) állítólag a dögevő életmód öröksége abból az időből, amikor elhullott állatból és halott emberből is sokkal több volt a vetési varjú fő táplálkozóhelyét adó nyílt térségeken. Gyermekkoromban, ami a hetvenes és részben a nyolcvanas évekre esett, a vetési varjú kifejezetten gyakori madár volt. Reggelente apámmal együtt indultunk – ő a vasútállomásra, én az óvodába, később az iskolába –, és a kereszteződésnél, ahol elkanyarodtam, menetrendszerűen megérkeztek fölénk a varjak végtelen csapatai. A vasút irányából jöttek, a vágányokat kísérő jegenyefákon éjszakáztak, és a városba tartottak. Bóklászva, guberálva, fel-alá totyogva töltötték napjaikat. Minden reggel több ezer, de az is lehet, hogy több tízezer varjú szállt el a fejünk felett, és ez csak Budapest egyetlen kerületének kicsiny szeglete volt – egészen biztos, hogy azokon a teleken több varjú (részben a Magyarországon költő, részben az északi országokból telelni érkező állomány: sok millió madár) lakott a fővárosban, mint amennyi ember.

A másik hazai varjú, a szürke vagy más néven dolmányos, ritkaság volt akkoriban. A nagyszülőkhöz, Balassagyarmatra utaztunkban mindig láttunk néhányat: a kétórás vonatúton legfeljebb kettőt vagy hármat. A szürke tollruhájukon fekete mellényt viselő dolmányosok erősen tartottak az embertől, kerülték a lakott helyeket, és úgy tűnt, mintha egymás társaságát sem igényelnék: ha felbukkant a közelükben egy, amelyik nem ahhoz a családhoz tartozott, alaposan megtépték. Különleges állat volt a szürke varjú – ha nem is annyira, mint nagyobb, koromfekete rokona, a holló –, a vetési varjú meg csaknem annyira közönséges, mint ma a veréb.

Mostanra nagyjából megfordultak az arányok: a szürke varjú beköltözött a városba, méghozzá életvitelszerűen, állandóra; elszaporodott, kissé el is

szemtelenedett, a vetési varjú pedig jóformán eltűnt. Ha megjön a hideg (újabbán már csak november végén vagy inkább decemberben), olykor még mindig felbukkan, de hogy feketéllik tőlük a határ, vagy végtelen csapatokban vonulnak az égen valamerről valamerre, legalább két évtizede nem láttam. Ami egyfelől azért baj, mert ugyanúgy hiányoznak a téli utcaképből, mint a nyáriból a fecskék (fecskéből is sokkal kevesebb van sajnos), másfelől meg azért, mert az ökológiai funkcióik egy része is betöltetlen maradt. Három ritka, védett ragadozó madarunk, a vörös vércse, a kék vércse és az erdei fülesbagoly is előszeretettel költ a vetési varjú fészkében. Ezt nem úgy kell érteni, hogy odalakik a varjú mellé, hanem keres egy elhagyott fészket, vagy kivárja szépen, amíg a varjúfiókák elhagyják a fészket, és csak utána rakja le a saját tojásait.

A három említett faj közül a vörös vércse és az erdei fülesbagoly rugalmas, azaz hajlandó átszokni az épp terjedőben lévő szürke varjú (vagy a szintén növekvő populációjú szarka) fészkébe, a legveszélyeztetettebb, a kék vércse viszont kevésbé – ő, ha tehetné, ragaszkodna a vetési varjak otthonához. A kék vércsének amúgy semmi köze a varjúhoz: a sólyomalkatúak közé tartozik (latinul egyenesen esti sólyomnak hívják, amiben azért van némi túlzás, angolul pedig esti kéknek, ami a magyar fül számára inkább virágnév). A tojó, azaz a hölgy vöröses, a hím pedig, amint neve is utal rá, kék. Nem annyira, mint a szalakóta vagy bizonyos szögből a jégmadár, inkább kékesszürke, de határozottan van benne egy árnyalatnyi kék, főleg akkor, ha mellette ül a vörös tollruhás tojó. Ha nem hangzana olyan csúnyán, azt mondhatnák rá: igazi kis gyilkológép. Tényleg kicsi, a fejétől a farkáig nagyjából harminc centiméter – mint egy balkáni gerle, ha mondtunk ezzel valamit; az a szürke színű, a nyakán fekete gallércsíkot viselő galambféle, amellyel tele van a város –, és a méreteiből adódóan főleg rovarokkal, elsősorban sáskákkal táplálkozik, de ha nincs más, jobb híján megfogja az egeret is. Mivel Magyarországon télen nincs sáska, a kék vércse vonuló, ugyanúgy, ahogyan a fecske vagy a gólya, és azokhoz hasonlóan szintén Afrika déli részén tölti a telet. És akkorra érkezik vissza, amikor a vetési varjú fiókái kirepülnek a fészkekből (valahogy úgy, mintha mi egy másik családdal osztoznánk a lakásunkon, akik, szemben velünk, nappal alsznak, és éjjel járnak dolgozni).

Nem tudjuk pontosan, hogy mi változott meg, amitől mostanában szürke varjúnak és szarkának jó lenni, vetési varjúnak (és kék vércsének) viszont rossz. Ez olyasmi, amit – mondjuk, a kék vércsét leszámítva, mert az annyira ritka, hogy húszéves koromig egyáltalán nem találkoztam vele – gyerekként el sem tudtam volna képzelni. Ha valaki 1980 telén azt mondja, hogy harminc év múlva a vetési varjú ritka téli vendég lesz a városban, a dolmányos meg olyan gyakori, hogy vigyázni kell, nehogy rálépjünk, még az akkori, erősen korlátozott madártani ismereteim birtokában is simán kinevettem volna.

Az viszont pontosan tudható, hogy mi pecsételte meg a vetési varjak sorsát: a vadászat. Azok kedvéért, akik – mint Semjén Zsolt – szeretik azt állítani, hogy a vadászat afféle természetvédelmi tevékenység, álljon itt egy

tantörténet. A vetési varjú vadászatát még jóval a rendszerváltás előtt engedélyezték, amikor tényleg sok volt belőle. A vadászokat nem különösebben érdekelte a varjúlövés, rá kellett őket szoktatni. Azzal már az épülő szocializmusban is tisztában voltak, hogy a leghatékonyabb nevelőeszköz az egyéni érdekelttség, tehát fizettek a varjak leöléséért – egy pár beszolgáltatott varjúláért nagyjából annyit, amennyibe egy sörétes patron került. A puskások – főleg azok, akiknek kevés vadásztehetség, és abból adódóan kevés sikerélmény jutott – rákaptak a varjúra, és két évtized alatt gyakorlatilag kipusztították. A vetési varjú 2001 óta védett Magyarországon (harminc éve ezt se hittem volna), nem is elsősorban saját maga, hanem a kék vércse miatt. De a megszokás nagy úr: még mindig lövik, közel húsz évvel a védetté nyilvánítás után a Magyar Madártani Egyesület (MME) adatai szerint minden második meggyűrűzött példány úgy kerül kézre, hogy előtte valaki lelövi.

És nem csak mi pusztítjuk tűzzel-vassal, mások is. Az ezredfordulón telente még hatszor-hétszer annyi varjú volt Magyarországon az északi országokból telelni idejáró vendégek miatt, mint nyáron, ma viszont már alig van különbség a téli és a nyári populációk között. Az eltűnésüknek az esztelen lövöldözésen kívül két oka van: fogy az élőhely és vele a táplálék. A vetési varjú tipikus lakhelye a legelőkkel és más mezőgazdasági területekkel vegyes facsoport: ez az, amiből az óriási termőföldtáblák kialakításával a keleti típusú, még mindig a nagyüzemi gazdálkodásban hívó országokban egyre kevesebb van. És az élőhellyel együtt fogy a táplálék is: a réten megterem a szöcske, a sáska, a pocok, a madártojás, a csiga, a bogár; a monokultúrás, agyonvegyszerezett táblán aligha. Ezért aztán míg 1980-ban úgy 250 ezer pár vetési varjú költött Magyarországon, ma legfeljebb 10-20 ezer.

Az élővilágban az összefüggések legalább olyan bonyolultak, mint az emberi társadalmakban. A kék vércse nehezen tud meglenni a vetési varjú nélkül, ennek ellenére tiszta szívből gyűlöli, olyannyira, hogy a vércsét általában kitömött varjak segítségével fogják meg. A kis testű vércse a gyűlölettől elvakulva habozás nélkül nekiront a sokkal erősebb testalkatú varjúnak, és azzal a lendülettel benne is ragad a kitömött varjú mögött fölállított madárhálóban. Az emberek szerencsére nem eszik meg a kék vércsét – szemben a bizonyos kultúrkörökben és tájakon ma is csemegének tekintett varjúval –, csak meggyűrűzik; a gyűrűk adataiból tudható, hogy merre vándorolnak, meddig élnek. Amíg a varjaknál a leggyakoribb nem természetes halálok a lelövés, a vércsüket főleg a rovarirtó szerek és a villanyvezetékek ritkítják – ezt is a gyűrűzés segítette tisztázni.

Alighanem a vetési varjú is menthető lenne, ha leszoknánk a lelövöldözéséről, ha békén hagynánk az ártéri erdőket meg a mezőszéli fasorokat – főleg azokat, amelyeken csapatostul fészkelnek a varjak. Ha így lenne, jó lenne: nem tudom, hogy mások hogy vannak vele, de az én szívemhez tényleg csaknem annyira hozzánőttek, mint a fecskék. Márpedig a fecskék nagyon: itt Gárdonyiban, ahol a járvány miatt az év nagy részét töltöttük, van a teraszon egy fecskefészek. Évek óta lakatlan már, de minden tavasszal

abban reménykedünk, hogy egyszer csak benépesül, és minden ősszel olyan szomorúan nézegetjük, amikor elmennek a tópartról a fecskék, mintha a „sajátunk” hagyott volna itt bennünket.

De ezt a történetet nem a fecskék, és még csak nem is a kék vércsék miatt meséltem el, hanem a varjak kedvéért. Leginkább azért, mert a napokban – egészen konkrétan a karácsony előtti, szokatlanul enyhe és meleg napon – biciklizés közben ismerős hangokat hallottam: károgást, korrogást, az igazi, régi telek hangját. Közel a házunkhoz egy üres telken varjúcsapat sütkérezett a téli napsütésben. Régen persze nem hívtam volna csapatnak – talán hatan vagy heten lehettek; a gyerekkor éveiben előőrsnek is népesebb bandát küldtek be a házak közé, röviddel az előtt, hogy százásával vagy ezresével megérkeztek a szántóföldek felől –, de most ez a néhány kósza példány is ünnepi örömet ébresztett bennem. A Velencei-tónál télen sem ritka vendég a madár a házak között – vadlibákat, darvakat, kócsagokat, kárókatonákat, sirályokat naponta látunk, ahogy áthúznak fölöttünk –, de a varjú, az más. A varjú télen az emberhez tartozik: eleinte még gyanakvó, de a tél közepére – különösen akkor, ha nagy a hideg és az éhség – megszelídül, felhagy minden tartózkodással, rászáll a háztetőre, a kerítésre, az almafára, és elviszi a kint hagyott diót a kerti asztról. Haragudhatnánk rá; annak idején, amikor még nem tudtuk, hogy majd ez lesz, haragudtunk is, de most már inkább csak örülünk: amíg itt van, gyorsabban telik a tél, és amikor majd elmegy, már csak pár hétig kell várni, és megjönnek az első fecskék – talán a miénk is köztük lesz.

Dalos György

Gyöngyhalászat

Berlin, 2020. december 18.

Ujjperceim kopása okán fizioterápiai kezelésekre járok. Nem nagyon hiszek az eredményben, a kopás az kopás, de van a szeánszoknak egy vonzó és érdekes része. Előmelegített repcemaggal teli tálat helyeznek elé, beletesznek és a szemcsék közé kevernek öt kis üveggolyót, s ezeket kell onnan valamiképpen kihalásznom. Van erre mintegy tizenöt percem, s alkalomról alkalomra igyekszem növelni az ujjam közé kerülő golyócskák számát. A játékot bonyolítja, hogy az intenzív kézmozgással fellelt kincs könnyen siklik ki ujjaim közül, mi több, éppen az érintéssel lököm odébb, s kereshetem újra. Eddigi legjobb eredményem három darab volt, márpedig, erősködik a gyógyászm, el kell jutnom az ötig, akkor jutalomképp kezdődhet a tízes széria, s ha jó napom van, talán igazgyöngy is került a zsákmányba. Miközben – legalábbis gyógyászm szerint – gyógyulok, maga a folyamat külön élményként megajándékoz az „aki keres, az talál” szerény örömeivel. A kezelés ily módon már-már metafizikai értelmet nyer.

Mindez nem légüres térben történik. Heti kétszeri, délelőtti zarándoklatom lakásomtól a kezelőhelyig maga is terápia – a vesztegzár okoztaingerszegénységet enyhítem vele. Odafele többnyire gyalog megyek, az egészséghez előtt gondosan felteszem a maszkot, a liftben bőven van alkalmam gyakorolni a distanciát, a tetőtérmi rendelő előterében a kötelező kézmosást és fertőtlenítést. Jó félóra múlva távozom. Kilépek az utcára, leveszem az álarcot, jólesik a friss, hideg levegő. Útközben oda- és visszafelé szemügyre veszem a félig nyitott boltokat, a homályos, üres éttermeket, elhaladok egy fodrászüzlet mellett, húha, gondolom, ideje lenne a hajvágásnak. Figyelem a szembejövőket, közülük sokan a nyílt utcán is elfedik arcukat, mintha valami új vallás öltözködési szabályainak engedelmessé válnának. Én is visszaveszem a maszkot, felszállok a villamosra, otthon A. vár ebédrel, gyomrom siettet. Hozzászóltam a „lockdown” ritmusához, a járványhelyzet rutin kérdése. Csak néha tűnődöm el azon, hogy ha egyszer véget ér ez a rémálom, akkor minden előtte történt esemény egyszerűen régmúlttá válik, s addigi világunk is az lesz, amire Stefan Zweig híres esszékötetének címében utalt: a tegnapi világa.

*

Hogy lehetett-e köze, s ha igen, mennyire, Putyin elnöknek Alekszej Navalnij megmérgezéséhez, azt teljes bizonyossággal talán sohasem fogjuk megtudni. Ő maga online sajtóértekezletén elég kétes mondattal védte meg az orosz belbiztonságot az ellenzéki politikus vádjaival szemben. Ha az FSZB meg akarta volna mérgezni Navalnijt, akkor „végig is vitte volna a dolgot”. A Novicsokaffér nemzetközi diplomáciai bonyodalommá nőtte ki magát, és két újdonsággal szolgált: az áldozat, miután a berlini Charitében kihozták az idegmérég okozta kómából, közzétette nyolc olyan, a vezető körökhöz közel álló vegyész nevét és fényképét, akik szerinte részt vettek a merényletben és a mérgezésre utaló nyomok eltüntetésében. Felkaptuk a fejünket rá, amikor publikált egy videóra és hangszalagra felvett beszélgetést, amelyet ő maga folytatott egy FSZB-s vegyésszel. Navalnij szakértőnek adta ki magát, és sürgős jelentéstételi kötelezettségére hivatkozva faggatta ki az illetőt az akcióról és az abban minden jel szerint elkövetett hibákról.

Navalnij természetesen nem egyedül dolgozott az orosz vezetés leleplezésén, gyakorlott tényfeltáró szakemberek vették körül komoly médiahátterrel, s elképzelhetőnek tartom, hogy egyik-másik külföldi titkosszolgálat is besegített. Moszkvában mindeddig nem cáfolták, bár nem is erősítették meg, hogy a leleplezettek létező személyek, s ha ez így van, legalább annyi bizonyosnak látszik, hogy valóságos nevek, lakcímek és belső telefonszámok szerepelnek az ügyben. Különösen érdekes, hogy a tényfeltárók hozzájutottak a helyszínek – Tomszk, Omszk és Moszkva – között közlekedő repülőjárat utaslistájához, s tették ezt – a világjárvány körülményei között érthetően – „otthoni munka” üzemmódban.

Ez pedig nem kevesebbet jelent, minthogy elektronikusan szupertitkos adatokat szereztek. A valóban független és a kormánykörökben nem igazán kedvelt Dozsgy (= Eső) tévécsatorna megkérdezett erről egy orosz származá-

sú nyugalmazott Moszad-ügynököt. Az illető hangjában őszintének tűnő aggodalommal közölte, hogy igen, ez a fajta hírszerzés potenciálisan veszélybe sodorja a világ bármely hagyományos titkosszolgálatának működését.

Értsd: vége az emberarcú kémkedés korának, talán nem véletlen, hogy John le Carré is épp most hagyott itt bennünket. Nincs többé szükség Mata Harira, aki francia vezérkari tiszteteket bűvölt el táncos bájaival, sem Arábiai Lőrincre, aki keleties öltözetben magát régésznek álcázva tudósította brit megbízóit a török csapatmozgásokról. Panoptikumba kerül a legendás Richard Sorge, aki újságíróként és a Német Birodalom tokiói nagykövetének bizalmasaként értesítette Moszkvát a közelítő német támadásról – sajnos hiábavalóan. Homályba vész az amerikai atomfegyverekről jelentő Rudolf Abel és az, akire sokévi fogság után kicserélték, a szovjet légtérbe behatoló kémpilóta, Francis Powers. Eltűnik a színről Günther Guillaume, a Stasi szuperügynöke, aki Willy Brandtot kémlelte ki és rántotta magával a bukásba. S persze időszerűségüket veszítik a nagy filmhősök is, élükön James Bonddal és Max Otto von Stirlitzcel, valódi nevén Makszim Iszajevvel, aki a sorozat alapkönyvét író Julian Szemjonov élénk fantáziája szerint a Gestapo és az Abwehr felsőbb köréből szerzett információkat továbbított a szovjet Központnak. Egyszóval mostantól nem hírszerzők, felderítők, elhárítók bocsátkoznak egymással olykor kézitusáig menő harcba, hanem amerikai, kínai, orosz számítógépek vadásszák le egymás adatait, s a kémkedést műszaki tökélyre fejlesztve mintegy fölöslegessé teszik önmagukat, mi pedig itt állunk megfűródve a titkaitól megfosztott világban.

90

*

Katinka is elment, Mezei Katinka, akivel, nem sokkal Bécsbe költözésem után, 1987 őszén ismerkedtem meg. Akkor már évek régóta az AFP kelet-európai tudósítójaként dolgozott, s mellékesen cikkeket írt a *Libération*nak és a *Deutsche Wellé*nek. Gazdag és tekintélyes zsidó család sarjaként született – nagyapja, Mezei Mór főrendiházi tag volt, egyebekben a Hatvany famíliával álltak közeli rokonságban. A háborút rejtőzködve vészelték át, a kommunizmust nem volt kedvük megvárni – 1947-ben, Katinka születésének évében disszidáltak. Lányukat tizenegy éves korában előkelő francia internátusba adták, így azután a francia lett Katinka majdnem-anyanyelve, még német és magyar beszédén is át-szüremlett a gall akcentus. A nyolcvanas évek elején szoros kapcsolatba került a magyar demokratikus ellenzékkel, és sok akkori eseményről, a monori találkozóról, az alternatív Kulturális Fórumról, az MDF megalakulásáról, a nagymarosi vízlépcső és a romániai falurombolás elleni tiltakozásról az elsők között tudósított.

Minél közelebb került Magyarország a nagy sorsfordulóhoz, annál erősebb lett Katinkában a szülőhazájához való kötődés, és mivel azokban az években engem is állandó izgatottságban tartottak a hazai hírek, rendszeresen, olykor naponta cseréltük ki benyomásainkat. Friss hírekért bejártam hozzá az AFP bécsi irodájába, ahol fogni lehetett a budapesti televí-

zió adásait. Együtt láttuk azt a lélegzetelállító képsort, amelyben Rangos Katalin a 301-es parcellánál állva kérdezte az Igazságügyi Minisztérium hivatalnokát, hogy hol kaparták el Nagy Imre és társai tetemét, mire az jobb lábával kétszer a földre dobbantva válaszolta: „Itt.” 1989 decembereben Katinkát az AFP Romániába küldte, hogy a helyszínről kövesse az ottani eseményeket. Egy hetet töltött Bukarest utcáin, ügyet sem vetve a körülötte el-elszívó golyókra. Azután Kolozsváron keresztül érkezett Budapestre – ott volt az AFP legközelebbi elérhető telexgépe. Egyidejűleg a magyar azonosság mellett a zsidó identitás is felerősödött benne, jóllehet rég kikeresztelkedett és asszimilált néhai apja leginkább ettől próbálta őt távol tartani. Az azonosulást osztrák aktualitás gyorsította: a Waldheim-ügy. A volt ENSZ-főtitkár, majd osztrák államelnök emlékirataiban elhallgatta háborús bűnökben, így zsidók kiirtásában betöltött szerepét, s ezzel országát súlyos politikai válságba, Mezei Katinkát pedig sokkos idegállapotba sodorta. Ebben a drámában egy félreértés is közrejátszott. Waldheim múltja kapcsán az osztrák média gyakran emlegette a Višegrad helyszínt, a szerb–bosnyák határövezetben található községet, ahol a későbbi államfő főhadnagyi rangban szolgált. Katinka tévesen a magyar Visegrádra asszociált, ahonnan 1944-ben a Mezei család számos tagját deportálták.

Törékenynek látszó, bár valójában erős, kedves, rendkívül művelt és jó humorú nő volt. Gyakran ültünk kávézgatva a szüleiktől reá maradt bérlakás halljában – körülöttünk az apa gazdag magyar és német könyvtára, egy teljes polcot azonban Katinka szerzeménye, a Gallimard *Pléiade* sorozata töltött meg. Többnyire hozzánk társult Timmy kutya, akit Katinka családtagként kezelte. Szerette az állatokat, a Praterben lovat is tartott, és rendszeresen kijárt hozzá, mint valami távol lévő, de közel álló jó ismerőshöz. Újságírói munkája és kommunikációs tehetsége révén úgyszólván „mindenkit” ismert, és őt is „mindenki” ismerte. Mégis alapvetően magányos volt és maradt, talán nemcsak szerencsétlenül alakult magánélete miatt, hanem a gyerekkori internátusban reá szakadt egyedüllét folytatásaként is. Nyugdíjaztatása után a magány évről évre fokozódott, betegségekkel párosult és halálával vált teljessé. Nekrológot akartam írni róla, ám sem az osztrák sajtó, sem az AFP nem reagált megkeresésemre. Különösen igazságtalan a sors: valakinek, aki valaha naponta küldött szét híreket a világba, híre sem maradt.